

Vogels met stadse fratsen

Fred Hopman

Inleiding

Vogels maken het hele jaar door gebruik van het aanwezige groen in het stedelijk gebied, niet alleen als territorium, maar ook als rustplaats en foerageermogelijkheid. Gezien de losse waarnemingen van soorten als Bosrietzanger, Braamsluiper en Nachtegaal in de diverse groenstroken van IJmuiden leek het interessant om dit een jaar lang wat intensiever te vervolgen.

De vraagstellingen hierbij waren:

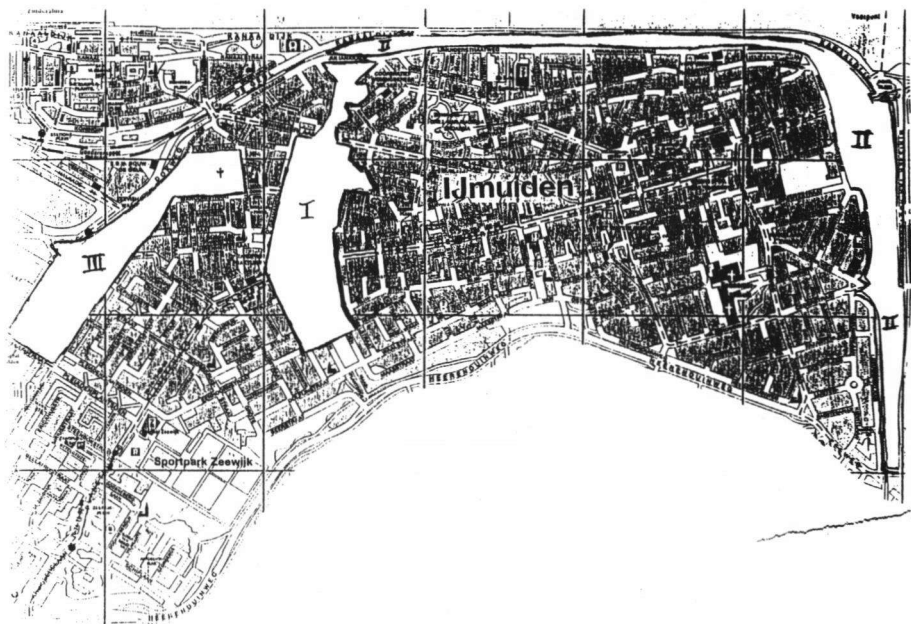
- Welke vogelsoorten zijn er te zien in de betrokken gebieden?
- Hoeveel soorten en in welke aantallen zijn er waar te nemen?
- Wat doen ze er?

Het is dus geen afspiegeling van de vogelpopulatie in de bebouwing van Velsen geworden maar een weergave van "aanwezigheid & vruchtgebruik" door vogels van enkele stukken groene dooradering die van het duingebied tot aan het Noordzeekanaal lopen. In dit artikel worden de inventarisatieresultaten van drie groenstroken in de periode september 1995-maart 1996 besproken. Op basis van deze waarnemingen volgt een aantal suggesties voor de gemeentelijke groenvoorziening ten bate van de soorten die hier als wintergast verblijven.

Verzamelen van gegevens

Het telgebied kon zo gekozen worden dat het volledig toegankelijk was en integraal geteld kon worden. Door de delen die grenzen aan de Heerenduinen niet in de telling te betrekken hoopte ik de vogels die vanuit dit natuurgebied een uitstapje maken, enigszins buiten de telling te houden. Het gebied werd minimaal twee keer per maand 's ochtends geïnterviewd op alle aanwezige vogels. Bovendien werd het gedrag genoteerd, waarbij uit oogpunt van uniformiteit dezelfde categorieën werden aangehouden als voor de melding van de eerste zomergasten. Het merendeel van de tellingen werd rond (en de eerste uren na) zonsopgang en voor zonsondergang uitgevoerd, aangezien dan de meeste activiteit verwacht kon worden

en deze tijdstippen aansluiten bij de inventarisatie van broedvogels. Aangezien een heleboel soorten ook op andere momenten van de dag goed waar te nemen zijn (Van Dijk, 1996), werden tellingen die op andere tijdstippen verricht zijn, toegevoegd om zoveel mogelijk momentopnamen van de gebieden te krijgen. Van de 18 tellingen (rond zonsopgang) die minimaal verricht moesten worden, werden er 16 verricht; in januari viel er een telling in gebied II uit en in februari werd gebied I eenmaal later dan rond zonsopgang bezocht. In totaal werden er, onder alle mogelijke weersomstandigheden, 67 tellingen verricht: gebied I (28), gebied II (22) en gebied III (17). Hetgeen gemiddeld neerkomt op 3.7 telling per maand per gebied. Te verwachten valt dat met deze gegevens een goed beeld van de herfst- en winterpopulatie van deze gebieden geschetst kan worden.

Figuur 1. Ligging van de telgebieden.

Korte omschrijving van de gebieden

De ligging van de gebieden wordt weergegeven in figuur 1. Gebied I: (ca 11 ha) omvatte de strook die gevormd werd door het Poptaplantsoen, ten noorden begrenst door Julianakade, het Moerbergplantsoen, inclusief achtertuinen en plantsoenen van de Pythagorasstraat, Stephensonplein en de IJsselstraat en aansluitend het Gijzenveldplantsoen met als zuidgrens de Hunzestraat. Deze groene ader bestaat uit gazons met verspreid staande struweelpartijen en boomgroepen. In de achtertuinen varieert de beplanting van enkele stukjes onkruid tussen bestrating, tot volledig beplante tuinen met uitgegroeide coniferen en een enkele loofboom.

Gebied II: (ca 13 ha) bestond uit de spoorlijn met de daaraan gelegen plantsoenen en tuinen, vanaf het Witte Theater tot aan de Zeeweg, bestaand uit een spoorwegberm en een groenstrook met perken. De spoorwegberm wordt breder na de bocht bij het Pontplein, waarbij het aantal bomen en struiken enorm toeneemt en samen met de achtertuinen een flink oppervlak beslaat.

De spoorlijn was in deze periode nog niet in gebruik.

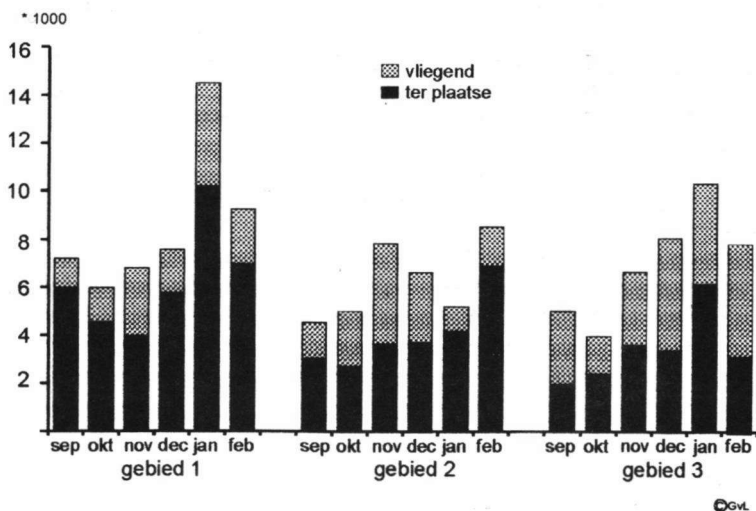
Gebied III: (ca 11 ha) was de strook duin- en ruigtevegetatie vanaf de Geul en de aangrenzende Westerbegraafplaats tot aan de Raafstraat. Dit gedeelte bestaat uit resten duin met verspreid staande groepen boompjes en struiken. De Westerbegraafplaats kan als een klein park met het nodige struweel en naaldhout beschouwd worden.

Vogeldagen & Verscheidenheid

Om de gebieden te vergelijken en het hele jaar in eenzelfde waarde uit te kunnen drukken werd gekozen voor vogeldagen (Hustings et al, 1989). Vogeldagen zijn te berekenen door het totale aantal vogels dat op één dag geteld wordt als representatief te beschouwen tot de volgende telling. Bijvoorbeeld: er worden in een maand van 30 dagen vier tellingen verricht. Op de 1e van de maand worden 123 vogels geteld, op de 9e 155, op de 16e 118 en 107 op de 25e. Dit levert dan $8 \cdot 123 + 7 \cdot 155 + 9 \cdot 118 + 6 \cdot 107 = 3773$ vogeldagen op. Over vliegende vogels valt natuurlijk te discussiëren of die binding met het gebied hebben. De drie geïnventariseerde stroken waren samen goed voor 83139 vogeldagen. Als de vliegende exemplaren meegeteld werden betrof het aantal vogeldagen 134495. In figuur 1 wordt het aantal vogeldagen per maand per gebied weergegeven. In deze tabel zijn de vliegende vogels apart aangegeven naast de vogels die "aan de

grond zaten". Tijdens de tellingen werden de vliegende vogels geteld die laag, dat wil zeggen, hooguit enkele tientallen meters boven daken en boomtoppen, overkwamen en dus mogelijk iets in het gebied te zoeken hadden. In totaal maakten de vliegende vogels zo'n 38% van het totaal aantal waargenomen exemplaren uit.

De verscheidenheid aan soorten varieerde zowel van maand tot maand als van gebied tot gebied. Gebied I schommelde tussen 21 en 27 soorten (gemiddeld 23). Gebied II zat tussen de 17 en de 30 (gemiddeld 25) en gebied III scoorde met 23 tot 34 (gemiddeld 29) het hoogst.

Figuur 2. De aanwezigheid van vogels in de drie gebieden uitgedrukt in vogeldagen.

Een aantal verrassingen

Bij iedere telling kan er een "vreemde eend" in de bijt zitten. Ook binnen de bebouwde kom kunnen er interessante ontmoetingen zijn met zowel exoten als inheemse soorten die je niet zo snel verwacht:

- * De Halsbandparkiet werd in september, november en december meerdere malen op en rond de Westerbegraafplaats waargenomen.
- * Een Casarca vloog in oktober over gebied II.
- * Eveneens in oktober foerageerden twee Witoogjes (*Zosterops spec.*) in de bosjes naast het Pieter Vermeulen Museum in plaats van op Sumatra.

Noemenswaardige confrontaties met inheemse soorten waren:

- * Drie Houtsnippen in november ter plaatse bij de Raafstraat.
- * Een Grote Gele Kwikstaart werd in van november t/m januari diverse malen foeragerend of vliegend waargenomen rond de supermarkt en bij de Westerbegraafplaats.
- * Een Boomleeuwerik werd in januari diverse malen op vrijwel hetzelfde veldje foeragerend aangetroffen en leek zich niet erg te storen aan de loslopende honden en hun eigenaren.
- * Een vrouwtje Zwarte Roodstaart pleisterde gedurende minimaal drie weken in oktober op een speelplaatsje achter de huizen van de Homburgstraat en het Poptaplantsoen.
- * De Ringmus bleek, qua aantal, een onverwachte uitschieter te zijn; gedurende de wintermaanden liep het aantal Ringmussen op van 2 in oktober tot maximaal 160 in januari. Deze groep had een slaappleeds in dicht struweel met wat ratelpopulieren bij de Geul. Direct aan deze slaappleeds was een overdaad aan Bijvoet te vinden waarop de groep foeragerend kon worden aangetroffen. Dit is mogelijk de reden van deze concentratie aan Ringmussen. In de andere twee stroken ontbrak de Ringmus (op één waarneming van 5 exemplaren in December na).

Van de roofvogels was de Sperwer de enige die zich met enige regelmaat liet waarnemen. Bijna elke maand konden er één of enkele waarnemingen van sperwers op de lijst gezet worden.

Opmerkelijk was het vrijwel ontbreken van de Torenvalk in de drie geïventariseerde gebieden. In alle gebieden werd slechts eenmaal een Torenvalk waargenomen. Mogelijk dat de toevalsfactor hier een rol van betekenis gespeeld heeft, aangezien langs de Kanaaldijk en op het sluizencomplex meerdere Torenvalken waar te nemen zijn.

De opmerkelijke afwezigheid van (overvliegende) Blauwe Reigers kan verklaard worden door het feit dat de aanwezige dieren (minimaal 40 tot 50 exemplaren) voortdurend in de havens te vinden waren en een soos hadden in de buurt van voormalig station Julianakade. Om een overzicht te geven van de waargenomen soorten en hun onderlinge verhouding qua aantallen worden in de volgende tabellen per gebied de maximale aantal-

len gegeven. Het verloop van wegtrekkende zomergasten en het binnenvallen van de wintergasten komt duidelijk naar voren. Als de winter streng begint te worden wordt het voor een aantal soorten duidelijk aantrekkelijker om in de stad te gaan foerageren, hetgeen in de grafiek van de vogeldagen ook al naar voren komt. De hoge maximale aantallen van de Kauw kan grotendeels op het conto van de slaaptrek geschreven worden. Er kunnen 's winters immers 3400 tot 4000 exemplaren op slaapplekken in Velsen verblijven (Stuart 1989).

Tabel 1. Maximale aantallen per maand van de waargenomen vogels in gebied I, september 1995-februari 1996.

Soort	sep	okt	nov	dec	jan	feb
Wilde Eend	0	0	0	0	1	2
Sperwer	1	0	0	0	1	0
Torenavk	0	0	0	1	0	0
Scholekster	0	0	0	1	0	0
Kokmeeuw	16	37	21	76	220	157
Stormmeeuw	2	8	16	8	29	11
Zilvermeeuw	18	14	18	37	38	53
Stadsduif	18	15	12	21	22	24
Houtduif	1	0	0	0	0	0
Turkse Tortel	24	6	5	6	9	5
Halsbandparkiet	1	0	0	1	1	0
Grote Bonte Specht	1	0	1	1	0	0
Graspieper	0	10	0	0	0	0
Gr.Gele Kwikstaart	0	0	0	1	0	0
Winterkoninkje	1	0	0	1	0	0
Heggemus	4	4	4	2	3	1
Roodborst	2	4	5	3	3	2
Zwarte Roodstaart	0	1	0	0	0	0
Merel	7	10	12	9	22	14
Kramsvogel	0	0	0	5	2	2
Zanglijster	0	1	0	0	0	0
Koperwiek	0	0	0	0	58	5
Tjiftjaf	1	0	0	0	0	0
Fitis	1	0	0	0	0	0
Goudhaantje	0	2	2	0	0	0
Grauwe Vliegenvanger	0	1	0	0	0	0

Soort	sep	okt	nov	dec	jan	feb
Pimpelmees	8	8	4	3	5	5
Koolmees	7	14	4	11	4	15
Boomkruiper	4	3	1	2	2	3
Vlaamse Gaai	4	1	2	0	2	1
Ekster	9	8	5	7	8	8
Kauw	81	85	378	140	58	48
Zwarte Kraai	2	2	1	4	6	2
Spreeuw	375	78	19	54	65	61
Huismus	26	23	13	13	22	11
Vink	0	1	2	3	2	2
Groenling	1	1	2	2	3	3
Putter	1	2	0	0	1	0
Kneu	18	0	0	0	0	0

Tabel 2. Maximale aantallen per maand van de waargenomen vogels in gebied II, september 1995-februari 1996.

Soort	sep	okt	nov	dec	jan	feb
Casarca	0	1	0	0	0	0
Sperwer	1	0	0	0	0	1
Torenvalk	1	0	0	0	0	0
Scholekster	0	0	0	0	1	2
Kokmeeuw	25	30	12	77	82	107
Stormmeeuw	0	0	2	1	2	23
Zilvermeeuw	18	15	14	10	29	23
Stadsduif	4	3	3	0	0	5
Houtduif	2	1	154	4	0	4
Turkse Tortel	6	2	7	1	3	9
Groene Specht	1	1	2	0	0	0
Gr.Bonte Specht	1	2	1	0	0	1
Winterkoninkje	3	6	4	1	0	1
Heggemus	8	11	11	1	0	7
Roodborst	5	19	20	3	0	1
Merel	21	27	22	21	8	9
Kramsvogel	0	0	0	3	12	6

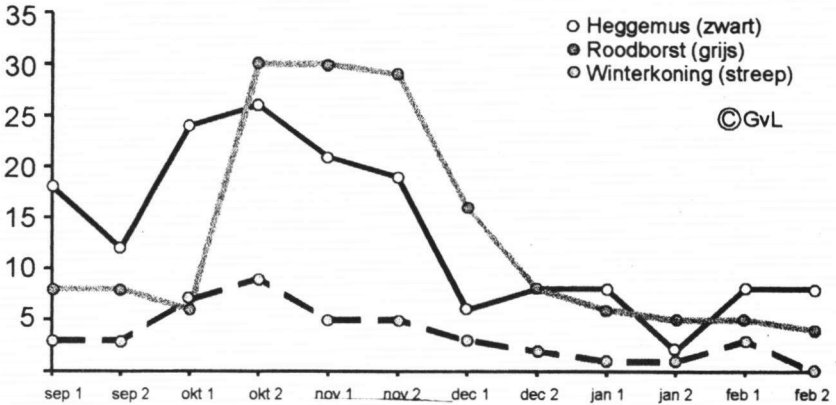
Soort	sep	okt	nov	dec	jan	feb
Zanglijster	2	5	7	0	0	0
Koperwiek	0	0	0	28	11	7
Grasmus	1	0	0	0	0	0
Zwartkop	1	0	0	0	0	0
Tjiftjaf	8	5	0	0	0	0
Goudhaantje	0	0	4	0	0	0
Staartmees	6	5	0	0	0	0
Glanskop	4	0	0	0	0	0
Pimpelmees	16	14	8	4	10	8
Koolmees	15	14	17	9	6	15
Boomklever	1	0	0	0	0	0
Boomkruiper	0	0	0	1	0	0
Vlaamse Gaai	6	2	4	3	3	1
Ekster	13	7	11	6	4	9
Kauw	162	46	353	73	21	73
Zwarte Kraai	41	4	3	4	1	6
Spreeuw	57	22	40	5	43	14
Huisemus	16	4	0	8	5	11
Ringmus	0	0	0	5	0	0
Vink	2	6	11	5	2	20
Keep	0	0	0	0	0	9
Groenling	2	7	11	6	0	5
Sijs	0	0	12	15	0	0
Kip	0	1	0	0	0	0

Tabel 3. Maximale aantallen per maand van de waargenomen vogels in gebied III, september 1995-februari 1996.

Soort	sep	okt	nov	dec	jan	feb
Blauwe Reiger	0	0	0	0	0	1
Sperwer	1	1	1	0	0	1
Torenavalk	0	1	0	0	0	0
Houtsnip	0	0	3	0	0	0
Kokmeeuw	2	20	20	42	51	111
Stormmeeuw	0	1	5	2	5	8

Soort	sep	okt	nov	dec	jan	feb
Zilvermeeuw	13	6	40	42	26	42
Stadsduif	9	5	12	10	18	13
Houtduif	0	3	3	1	1	2
Turkse Tortel	8	6	3	4	11	10
Halsbandparkiet	1	0	2	1	0	0
Gr.Bonte Specht	0	1	0	0	1	1
Boomleeuwerik	0	1	0	0	1	0
Huiszwaluw	0	1	0	0	0	0
Graspieper	0	10	0	5	2	0
Gr.Gele Kwikstaart	0	0	1	0	1	0
Winterkoninkje	0	0	0	2	1	2
Heggemus	6	17	13	5	5	3
Roodborst	3	17	6	3	3	1
Merel	11	29	25	10	20	16
Kramsvogel	0	0	0	6	50	1
Koperwiek	0	0	0	243	32	3
Zanglijster	0	6	32	0	0	0
Grasmus	1	0	0	0	0	0
Zwartkop	2	0	0	0	0	0
Tjiftjaf	2	4	0	0	0	0
Goudhaantje	0	0	0	0	2	0
Staartmees	0	2	0	0	0	0
Pimpelmees	16	8	5	4	4	7
Koolmees	5	10	10	9	10	13
Boomkruiper	1	1	0	2	1	0
Vlaamse Gaai	3	4	3	3	6	3
Ekster	3	6	9	8	9	11
Kauw	278	203	202	16	33	174
Zwarte Kraai	2	3	3	2	2	1
Spreeuw	56	64	5	52	27	14
Huismus	0	2	3	1	2	3
Ringmus	0	16	56	65	160	120
Vink	0	7	11	14	2	5
Keep	0	8	3	0	0	0
Groenling	0	12	23	36	35	3
Putter	0	1	1	0	0	0
Kneu	20	9	4	15	7	0

Het aantal waarnemingen kan per maand flink fluctueren, zeker als een soort gevoelig is voor een koude winter, blijft pleisteren of op doortrek is. Ter illustratie hiervan komt het aantalsverloop van Winterkoning, Roodborst en Heggemus ter sprake. De doortrek van Heggemus en Roodborst in oktober en november komt duidelijk naar voren en de Winterkoning laat, naarmate de winter strenger wordt, steeds lagere aantallen zien.

Figuur 3. Aantalsverloop per twee weken in de drie gebieden van Heggemus, Roodborst en Winterkoning, uitgedrukt als som van getelde maxima.

Onderlinge verhoudingen

Zangvogels die naar het zuiden vliegen, vogels uit noordelijke streken die hier de winter komen doorbrengen, soorten die vertrekken of gedecimeerd worden als het erg koud wordt; Zouden de verschillen per maand erg groot zijn of blijven de onderlinge verhoudingen ongeveer hetzelfde?

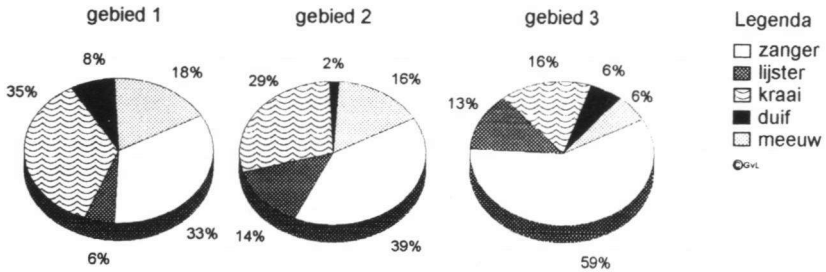
Er is voor gekozen om getallen exclusief de vliegende vogels te nemen aangezien bijvoorbeeld de slaaptrek van Kauw, Spreeuw en diverse meeuwen en het doortrekken van grote groepen Houtduiven de getallen sterk kunnen beïnvloeden. Daarbij is het belangrijk te weten welke soorten de gebieden daadwerkelijk benutten en dus ter plekke of foeragerend aange troffen worden.

De vogels werden (volkomen arbitrair) verdeeld in de volgende groepen:

meeuwen, duiven, kraaien, lijsters en overige vogels (voornamelijk kleine zangers).

De zes maanden lieten de volgende verhoudingen zien:

Bij gebied I varieerde het aandeel meeuwen van 5.5 tot 37.1%, duiven 6.1 tot 8.8%, kraaiachtigen 19.1 tot 57.3%, lijsters van 2.8 tot 12.6% en zangers van 22.0 tot 52.8%. In de beide andere gebieden vertoonden de percentages soortgelijke schommelingen. Gemiddeld laten de gebieden de verdeling in figuur 4 zien.

Figuur 4. De procentuele verhoudingen van vijf groepen vogels.

Kijkend naar de totalen van een half jaar tellen, met uitsluiting van de vliegende vogels, komen we op een totaal van 9153 waargenomen vogels. De meeuwen vormen hier met 1153 waarnemingen ruim 12% van. Voor een groot deel valt dit toe te schrijven aan de hoge concentratie aan meeuwen in januari en februari. Deze dieren kwamen af op het voedsel dat omwonenden de vogels aanboden. De overige maanden wordt maar een vrij beperkt aantal meeuwen foeragerend en ter plekke op de grasvelden aange troffen.

De duiven maken, met 562 waarnemingen, iets meer dan 6% uit. Het merendeel bestaat uit stadsduiven die meestal op de zelfde plekken (waar gevoerd werd) aan te treffen waren. De Turkse Tortels zaten gelijkmatig over de gebieden verspreid.

Van de 2597 waargenomen kraaiachtigen (oftewel ruim 28%) was de Kauw de meest voorkomende soort, die eigenlijk overal te vinden was en een zekere voorkeur had voor het foerageren op het gras van de plantsoenen en de daarop aanwezige hondenpoep. Voor opportunisten valt er in

het stadse milieu dus een goed foerageergebied te vinden.

De lijsters vormden met 763 waarnemingen ruim 8% van de populatie en waren vrij gelijkmatig over de gebieden verspreid. De rest, voornamelijk bestaand uit kleine zangvogels, vormde met 4080 waarnemingen bijna 45% van de vogelpopulatie en maakte voor het merendeel gebruik van de struiken en bomen die in de gebieden aanwezig waren. Voor deze beide groepen vogels, die samen meer dan de helft van de aanwezige vogels uitmaken en natuurlijk ook wel wat opportunistisch gedrag vertonen, zijn er een aantal suggesties te doen.

Conclusies en aanbevelingen

Aanbevelingen ten bate van vogels zijn:

- 1) Het uitbreiden van het beschikbare oppervlak waar de vogels kunnen foerageren.
- 2) Ontsnipperen en verbinden van de diverse groene zones.
- 3) Versterken van de lintvormige elementen in de gebieden.
- 4) Optimaliseren van het "natuurlijk" voedselaanbod.

Er is een aantal reële mogelijkheden in gebied I. Diverse straten die de plantsoenen doorsnijden hebben een lage verkeersintensiteit en zouden opgebroken en beplant kunnen worden. De plantsoenen zouden meer de uitstraling van een park kunnen krijgen en de aanplant van besdragende bomen en struiken zouden het lintvormige verbindende element kunnen versterken. Een ecologisch beheer zou de mogelijkheden tot foerageren in de strooisellaag vergroten.

Gebied II is een fraai voorbeeld van een lintvormige verbinding tussen het aangrenzende duingebied en de bebouwde kom.

Het deel tussen de Zeeweg en het Tiberiusplein is betrekkelijk rustig en vrij breed met een grote afwisseling aan hoge bomen, de aanleg van enkele takkenrillen zou het gebied mogelijk nog iets aantrekkelijker kunnen maken voor zangertjes. Bij het deel tussen het Witte Theater en het Tiberiusplein zou het lintvormige element versterkt kunnen worden door het herstellen en vergroten van de heg langs de spoorlijn. Het oppervlak aan struikgewas zou uitgebreid kunnen worden met vruchtdragende planten, struiken en bomen. Door de grote verkeersintensiteit op de Kanaaldijk en de IJmuiderstraatweg is het aantal waar te nemen vogels nu echter niet groot.

Gebied III is de rest van een duinlandschap wat als vrijplaats gebruikt

wordt voor vele menselijke activiteiten. De vogels profiteren van de onkruidzaden en de aanwezige struiken met (onder andere) rozebottels en duindoorn. Als uitloper van het aangrenzende duingebied maakt deze strook nog een natuurlijke indruk met afwisselende begroeiing. Belangrijkste suggestie voor dit gebied is het niet verder afknabbelen van delen voor bebouwing en het intact laten van deze strook.

Met dank aan Piet Kok voor het verrichten van een aantal tellingen langs de spoorlijn.

Literatuur

- Dijk A.J. van, 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding Broedvogel Monitoring Project). SOVON, Beek-Ubbergen.
- Hustings M.F.H., Kwak R.G.M., Opdam P.F.M, Reijnen M.J.S.M, 1989. Vogelinventarisatie. Achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Natuurbeheer in Nederland, deel 3. Pudoc, Wageningen.
- Stuart, J., 1989. Kauwenslaapplaatsen in Zuid-Kennemerland. Fitis 25(4): 171-185.

Fred Hopman, Stephensonplein 7, 1972 RP IJmuiden.